

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/12>

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОЇ ЗБРОЇ: СПЕЦИФІКА, ПРАВОВА ОСНОВА ТА ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД

LEGALIZATION OF CIVILIAN WEAPON: SPECIFICATION, LEGAL BASIS AND FOREIGN EXPERIENCE

Богданець О.Ю., студент II курсу факультету соціології та права*Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»***Хлистун І.А., студент II курсу факультету соціології та права***Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»***Пряміцин В.Ю., викладач факультету соціології і права***Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Метою статті є дослідження історичних, суспільних та правових обставин, які призвели до встановлення фактично існуючої ситуації у сфері цивільної зброї. Також була покладена ціль розглянути питання доцільності легалізації вогнепальної зброї, спираючись на аналіз іноземного досвіду. Додатковим завданням є приведення фактів неодноразових спроб правової регламентації даного питання та акцентування уваги на причинах невдачі. Бажаним кінцевим результатом є знаходження найбільш оптимального варіанту вирішення цієї проблеми, урахувавши специфіку нашої держави.

Методологічною основою статті є сукупність теоретичних методів дослідження, основними з яких є аналіз останніх публікацій та наукових напрацювань у даній сфері, а також аналіз актуальної суспільно-політичної ситуації в державі. Наступним не менш важливим методом є синтез накопичених знань із метою отримання логічного висновку. Також до методології статті можна віднести методи узагальнення та системного аналізу. Узагальнення застосовувалося для приведення сукупної множини чинників, які впливають на нинішню ситуацію у сфері легалізації зброї. Метод системного аналізу використовувався для дослідження зв'язків між цими чинниками.

Вивчено історичний досвід правової регламентації обігу вогнепальної зброї серед цивільного населення, починаючи від часів Російської імперії та закінчуючи подіями, які передували здобуттю незалежності. Розглянуто вплив збройного конфлікту на Сході України як головного джерела нелегальної зброї. Ураховано особливості, які притаманні нашій державі, зокрема таке негативне явище, як корупція. Проаналізовано невдалі спроби легалізації, при цьому виокремлено головну причину невдачі, яка залишається незмінною донині. Досліджено іноземний досвід на прикладі чотирьох країн, дві з яких є прикладами позитивного впливу впровадження цивільної зброї, одна країна являє собою приклад негативного впливу заборони обігу вогнепальної зброї та ще одна є уособленням позитивного впливу більш жорсткої правової регламентації.

Культура регламентації питання обігу цивільної зброї була започаткована ще в Радянському Союзі. Сьогодні збройний конфлікт на Сході України є однією з основних причин актуалізації цього питання. Корупція, своєю чергою, є найбільшою вадою на шляху до ефективного впровадження реформи. При цьому, незважаючи на неодноразові спроби регламентації, Україна залишається єдиною країною Європи, де це питання не вирішено. На основі іноземного досвіду зроблено висновок, що легалізація зброї може мати позитивний вплив, але лише за комплексного підходу.

Ключові слова: обіг зброї, спроби легалізації, нелегальна зброя, правова регламентація, криміногенна ситуація, ліцензія.

The aim of the article is to study the historical, social, and legal circumstances that led to the establishment of the actual situation in the field of civilian weapons, as well as to consider the feasibility of legalizing firearms, based on the analysis of foreign experience. Additional tasks are to present the facts of repeated attempts to legally regulate this issue and to discuss the causes of failure. The desired outcome is to find the best solution to this problem, given the specifics of our state.

The methodology of the article is a set of theoretical research methods, the main of which is the analysis of recent publications and scientific developments in this field, as well as the analysis of the current socio-political situation in the country. The second important method is the synthesis of accumulated knowledge in order to obtain a logical conclusion. The methodology also includes generalization and systems analysis. The generalization was used to bring together a set of factors that affect the establishment of the current situation in the field of weapon legalization. In turn, the systems analysis method was used to study the relationships between these factors.

In the process of writing the article, the historical experience of the legal regulation of the firearms circulation among the civilian population was studied, starting from the times of the Russian Empire and ending with the events that preceded independence. The impact of the armed conflict in eastern Ukraine as the main source of illegal weapons is considered. The social peculiarities of our state, in particular corruption, were also taken into account. Unsuccessful attempts of legalization were analyzed, and the main cause of failures was highlighted. A study of foreign experience was conducted on the example of four countries: two of them are examples of the positive impact of the introduction of civilian weapons, one country is an example of the negative impact of the ban on firearms and another one embodies the positive impact of stricter regulations.

Thus, the culture of regulating the issue of civilian weapons circulation was introduced in the Soviet Union. Today, the armed conflict in Eastern Ukraine is one of the main reasons for this issue. Corruption, in turn, is the biggest flaw on the path to effective reform. At the same time, despite repeated attempts at regulation, Ukraine remains the only country in Europe where this issue has not been resolved. Based on foreign experience, it is concluded that the legalization of weapons can have a positive impact, but only with the right integrated approach.

Key words: circulation of weapons, attempts to legalize, illegal weapons, legal regulation, criminogenic situation, license.

Вступ. Питання легалізації вогнепальної зброї постало перед нашою державою, мабуть, ще з перших років здобуття незалежності. І сьогодні це питання залишається не вирішеним, незважаючи на неодноразові спроби здійснити правову регламентацію обігу цивільної зброї. В умовах збройного конфлікту ця проблема лише підвищує свою актуальність. Для більш детального розуміння цієї проблеми необхідно ретельно проаналізувати іноземний досвід держав, що як легалізували, так і обмежили право власності на цивільну зброю, та які притаманні для України негативні суспільні явища можуть вплинути на ефективність цієї реформи.

Правову специфіку легалізації обігу вогнепальної зброї за останні роки вивчали Д.А. Корецький, О.В. Сивачук, П.Л. Фріс. Міжнародний досвід легалізації та контролю цивільної зброї досліджували Г.Ф. Гергега, О.О. Зарубінський, Б.М. Петренко, Р.В. Старовойтенко. Однак суспільний складник даної проблеми є малодослідженим.

Головною метою роботи є визначення доцільності легалізації вогнепальної зброї серед цивільного населення, співставлення «за» і «проти», здійснення аналізу впливу історичного та суспільного складників, а також дослідження досвіду іноземних держав у сфері регламентації цивільної зброї.

Історія інституту легалізації зброї на території України. Досліджуючи тему легалізації зброї у наші часи, потрібно передусім зрозуміти, як цей процес регламентувався на території нашої держави в минулому. Деякі противники легалізації цивільної зброї висувують думку, що внаслідок того, що простий народ ніколи не мав зброї, у нас немає так званої культури поводження зі зброєю. Проте це не зовсім так. Відомо, що до початку проведення більш жорсткої правової регламентації право власності на зброю було ознакою вільної людини. У XVII–XVIII ст. поява зі зброєю у громадському місці була знаком високого соціального статусу. Проте вже у XIX ст. обмеження стали більш жорсткими. Так, було введено правило, відповідно до якого заборонялося за відсутності дозволу або наказу носити зброю. Але піддані все ж мали право на придбання та зберігання вогнепальної зброї і користувалися ним. Тут доречно використати дослідження фахівця у галузі зброї, доктора юридичних наук Д.А. Корецького: «.. До 1917 року піддані Російської імперії користувалися правом на придбання та зберігання вогнепальної зброї (пістолетів і револьверів) у цілях самооборони, а також для полювання та заняття спортом. Психічно здоровим та правослухняним громадянам дозвіл на придбання зброї видавав генерал-губернатор, губернатор або градоначальник... Якщо набувалося щось більш серйозне, брали дозвіл у поліції або у влади» [1, с. 139–140]. Проте після жовтневого перевороту більшовики почали вилучати зброю. 10 грудня 1918 р. був прийнятий декрет «Про здачу зброї», а до тих, хто її утримував, застосовували суворе покарання (у перші роки радянської влади – аж до вищої міри покарання – розстрілу). Акт вилучення потенційних засобів оборони у населення є одним із головних явних виразників найбільшого страху більшовиків протягом усього періоду їх знаходження при владі – народне повстання та усунення комуністичної партії від державного керма. При цьому, як і у всьому іншому, у Радянському Союзі в питаннях зброї існувала певна диференціація: право на володіння та носіння зброї мали партійні керівники, а також поважні та високопоставлені члени партії. Варто зазначити, що працівники тогочасної міліції були досить обмежені у праві носіння зброї, навіть під час виконання службових обов'язків. Дозвіл надавався лише у чітко визначених випадках.

В Україні ми бачимо практично дзеркальну ситуацію. Протягом довгого часу високопоставлені чиновники та державні службовці могли отримати вогнепальну зброю, зокрема пістолет, як подарунок від держави за

певні «заслуги» перед державою. Було багато фактів зловживання цим правом та незаслуженого присудження подібних нагород. Так само і в питанні обігу вогнепальної зброї серед цивільного населення. Через побоювання правлячих кіл зустріти збройний опір населення у разі невиконання своїх обов'язків питання легалізації зброї постійно відтягувалося або взагалі законопроекти щодо цього питання не приймалися у Верховній Раді України.

Вплив збройного конфлікту.

Відомо, що питання, пов'язане з легалізацією зброї, поставало перед українським суспільством не один раз за роки нашої незалежності, проте справжнім каталізатором для загострення ситуації став збройний конфлікт на Донбасі. За статистикою Україна є лідером за кількістю нелегальної зброї, адже за час від моменту виникнення конфлікту на Сході її чисельність збільшилася до 5 млн одиниць [2]. Проте навіть така кількість визначеної зброї не є беззаперечно точною, тому що ніхто не зізнається, що він має нелегальну зброю. Як відомо, саме конфлікт на Донбасі був і залишається головним джерелом нелегальної зброї. Пік потрапляння в незаконний обіг зброї припав на 2014 – початок 2015 р. Тоді постійно зміщувалася лінія зіткнення, відбувалася постійна ротація військових підрозділів та добровольчих формувань і лише починала вибудовуватися система фільтраційних заходів у місця виїзду. При цьому потік нелегальної зброї із зони бойових дій став таким, що озброїтись тепер не проблема для пересічного громадянина; водночас законослухняний громадянин стає більш привабливим об'єктом для збройного нападу, адже він беззахисний. Це робить обов'язковим винесення на порядок денний розгляд питання щодо регулювання обігу зброї на законодавчому рівні, навіть незважаючи на опір Міністерства внутрішніх справ та підпорядкованих йому органів, тому що з проведенням ООС ця кількість обов'язково зростатиме. Деякі експерти звертають увагу на спосіб скорочення кількості зброї у населення шляхом викупу зброї державою, проте такий підхід є недоречним та неефективним, адже так кошти з державного бюджету лише нераціонально зникатимуть, тому що зброя й надалі потраплятиме на чорний ринок.

Корупція.

Ще однією надзвичайно великою проблемою в будь-якому питанні державного регулювання в Україні є, звичайно ж, корупція. Від ніг до голови наш державний апарат просочений цією отрутою, і вона є причиною того, що багато нововведень та програм, які могли б поліпшити життя населення, зазнають краху або взагалі позбавляються можливості навіть пробного впровадження.

Проблема корупції в перспективі загрожує і програмі легалізації обігу вогнепальної зброї серед цивільного населення. А як саме вона загрожує? Давайте розберемося. Навіть якщо досконалий законопроект про легалізацію обігу вогнепальної зброї буде прийнятий Верховною Радою, це не означає, що будь-хто зможе вільно купувати, зберігати та носити при собі пістолет тощо. За такою можливістю стоїть складна процедура отримання ліцензії, підтвердження належного психічного та фізичного стану, створення належних умов зберігання зброї. І, звичайно ж, це буде досить складний та довготривалий процес, отримати кінцевий позитивний результат буде не так уже й легко. Але, як завжди, знайдуться особи, які будуть зацікавлені в тому, щоб обійти встановлену законом процедуру отримання ліцензії та вирішити питання з потрібними дозволами «по блату» або ж за «символічну винагороду» – хабар.

Щодо можливості уникнення корупційних явищ у процесі отримання ліцензії на володіння користування та розпорядження цивільною зброєю, то це буде надзвичайно важко і сьогодні, мабуть, неможливо. Під час збору необхідних документів особа звертатиметься не до одного державного органу, а до цілої низки (отримання медичної

довідки – лікарня, отримання довідки про несудимість – поліція тощо). Це означає, що існує багато ланок, а внаслідок цього і багато можливостей для існування корупційних явищ. Можливо, певним вирішенням могло б стати створення окремої структури, яка могла б самостійно проводити ліцензування, але зараз це неможливо ні з матеріального, ні з правового погляду.

Україна – єдина країна на території Європи, де питання цивільної зброї не врегульовано.

Для кращого розуміння варто відзначити, що Україна сьогодні залишається єдиною державою на території Європи, де досі не вирішене питання законного продажу та носіння вогнепальної зброї. Це найгірший варіант розвитку подій, оскільки, якщо ніяк не регулювати та законодавчо не регламентувати це явище, воно прийматиме в подальшому лише більш негативний характер.

«Україна – єдина країна на території Європи, де питання цивільної зброї не врегульовано», – це формулювання можна зустріти в багатьох наукових статтях, присвячених питанню легалізації зброї, і воно, безперечно, має раціональне зерно. Потрібно зробити акцент на тому, що наша держава знаходиться на території Європи і межує з державами – членами ЄС. Як ми знаємо, це прогресивний та високорозвинений союз держав, що задають тон у політичному, економічному й інших планах практично всьому світу. То чому б нам не взяти приклад з наших розвинених сусідів. Тим більше що у 2014 р. Україна уклала Угоду про асоціацію з ЄС, яка дає додаткові можливості для співпраці та переймання досвіду.

Тому краще працювати в напрямі зміни статусу України з останньої держави на території Європи, де є неврегульованим питання законного продажу та носіння вогнепальної зброї, на державу, що останньою на території Європи врегулювала питання законного продажу та носіння вогнепальної зброї.

Спроби легалізації.

Як відомо, за роки нашої незалежності було декілька спроб установити чіткий механізм законодавчого регулювання реалізації права власності на зброю. Перша така спроба була здійснена у 1994 р. Тоді проект закону України «Про зброю» було підготовлено народним депутатом В.В. Костицьким та доктором юридичних наук П.А. Фрісом. Проти нього тоді повстала вся міліцейська спільнота України, особливо вище керівництво МВС України. У чому тільки не було звинувачено авторів: і у тому, що вони мають бажання знищити українців, і в тому, що вони мають на меті розв'язати в Україні громадянську війну [3, с. 79]. Друга спроба була проведена у 2005 р. Депутати та активісти запропонували аж дев'ять варіантів, деякі з них дозволяли б українцям, зокрема, носіння короткоствольної вогнепальної зброї – револьверів і пістолетів. Утім, жоден із них не став законом. Так, адвокат і представник Української асоціації власників зброї Юрій Мінкін стверджує, що тоді, як і зараз, найбільшим противником запровадження збройного законодавства є Міністерство внутрішніх справ. Через три роки проект закону «Про обіг зброї невійськового призначення» надійшов до парламенту. У ньому пропонувалося зняти обмеження громадян на купівлю травматичної зброї та ввести індивідуальні умови. Проте, навіть пройшовши перше читання, документ не був прийнятий.

Як можна побачити, за роки нашої незалежності питання легалізації поставали перед парламентом та суспільством регулярно, проте вони кожен раз відхилялися. Також потрібно враховувати, що тоді внутрішня та зовнішня обстановка була досить спокійною і не існувало головного на даний момент джерела нелегальної зброї, яке зараз знаходиться на сході нашої держави.

Іноземний досвід.

Питання легалізації зброї завжди було дискусійним, і в цій дискусії стикалися два кардинально різні погляди.

Одні стверджують, що легалізація негативно вплине не лише на криміногенну ситуацію, а й на суспільство у цілому, інші ж дотримуються думки, що зброя у руках цивільного населення може, навпаки, змінити рівень злочинів у напрямі зменшення. Одразу варто сказати, що обидва погляди мають право на життя, і не існує ідеальної концепції. Кожна держава в ході регулювання питання зброї розробляла власну індивідуальну систему, яка здебільшого діятиме лише в цій державі. Але все ж іноземний досвід – надзвичайно корисне джерело інформації та статистики, яка може допомогти скласти загальну картину або ж принаймні макет розвитку подальшої ситуації під час вибору того чи іншого формату регуляції цього питання.

Існує низка країн, у яких до певного часу була легалізована вогнепальна зброя, але потім була заборонена та вилучена із цивільного обігу. До числа таких країн належить Австралія. Причиною такої зміни політики по відношенню до цивільної зброї були масові вбивства з використанням вогнепальної зброї. Після кожного розстрілу потреба у проведенні реформи ставала все більшою. Держава викупила та знищила багато зброї, внаслідок чого кількість резонансних убивств та загалом насильства з використанням зброї суттєво зменшилася. Успіхи Австралії визнали багато авторитетних дослідницьких центрів та різні держави, а колишній президент США Барак Обама назвав цей досвід прикладом для світової спільноти [4, с. 110]. Найбільше здивувало фахівців стрімке зниження самогубств – 80% від усього скорочення смертей, пов'язаних зі зброєю. Хоча деякі критики заборони легальної зброї стверджують, що злочинці знайдуть інший спосіб убивати своїх жертв, в Австралії цього не сталося.

Іншим прикладом заборони цивільної зброї є Великобританія. Ще у XIX ст. цивільна зброя була тут дозволена та користувалася попитом. Згодом відбулася реформа у декілька етапів. Із 1988 р. заборонили автоматичну та напівавтоматичну зброю. Із 1997 р. під заборону опинилася короткоствольна вогнепальна зброя. Протягом наступного після реформи року громадяни добровільно здали велику кількість не лише вогнепальної, а й мисливську та спортивну зброю. Нині цивільним громадянам не можна володіти пістолетами, автоматичною та іншою бойовою зброєю. Спортивну, мисливську чи колекційну вогнепальну зброю можна придбати лише у спеціальних торговців. За незаконне володіння зброєю у Британії карають ув'язненням на термін від 5 до 10 років. Як наслідок, за наступні п'ять років відбулося стрімке збільшення кількості злочинів, а саме: на 88% – злочинів із використанням насильства, на 101% – озброєних пограбувань, на 105% – згвалтувань та на 24% – вбивств.

Якщо розглядати позитивні приклади легалізації зброї, то не можна оминати США. Сполучені Штати відносяться до категорії країн, що повністю легалізували використання зброї і надали їй у вільний доступ. Найбільшу кількість вогнепальної зброї у світі на 100 осіб мають саме США – 90 одиниць [5]. Також цікавий факт: у деяких штатах володіти вогнепальною зброєю досі заборонено. Загалом легалізація зброї позитивно вплинула на криміногенну ситуацію. Для прикладу: в Америці кількість загиблих від вогнепальної зброї на 100 тис осіб у середньому становить 11,3. При цьому за 2007 р. на 100 тис жителів у столичному окрузі Колумбія було зареєстровано 30,8 убивств із застосуванням вогнепальної зброї, у Вірджинії – 5,3, у Вермонті – 1,9. Парадоксальним є те, що в Колумбії заборонено володіння зброєю, її купівля продаж чи ввіз з інших штатів. Також багато хто чув про розстріли у школах і подібні інциденти, але ніхто не зауважив, що сталися вони переважно у штатах, де також заборонено володіти і носити вогнепальну зброю [6].

Другим позитивним прикладом є Швейцарія. Мало хто знає, але це одна з найбільш озброєних країн (мається на увазі обіг зброї серед цивільного населення). При цьому

рівень злочинності у Швейцарії оцінюється як один із найнижчих не лише в Європі, а й у світі. Громадяни мають право купувати зброю з 18 років, і не лише цивільну, а й армійську. Для носіння потрібно мати спеціальний дозвіл, який видається, якщо особа довела необхідність самооборони або оборони інших осіб. Також цікавий факт, що резервісти швейцарської армії зобов'язані тримати вдома зброю для того, щоб у разі екстрених ситуацій негайно ставати до оборони своєї держави. Позитивним є те, що існують чіткі правила зберігання, а також створено контролюючий орган, що систематично здійснює перевірки. Законом передбачено сувору відповідальність за порушення правил поводження зі зброєю [6, с. 75].

Отже, наглядно бачимо, що легалізація зброї може в перспективі мати позитивний характер, але це лише за правильного комплексного підходу. Для таких змін потрібно підготовлювати не лише державу, відповідні органи, створювати певну структуру нагляду за обігом та використанням зброї, а й підготовлювати людей, оскільки наслідки залежать лише від усвідомлення відповідальності та добросовісності кожного громадянина.

Висновки. На основі дослідження історичного складника зроблено висновок, що ситуація із цивільною зброєю у нашій державі сьогодні має спільні риси із суспільним

та політичним особливостями радянського часу. Окрім цього, на обіг нелегальної зброї впливає конфлікт на Сході України, який став головним джерелом такого виду зброї. Іншим чинником, який негативно впливає на перспективи ефективного впровадження реформи легалізації зброї, є корупція – одне з найбільш пагубних суспільних явищ, яке, на жаль, присутнє в усіх сферах регулювання з моменту здобуття незалежності нашою державою. Незважаючи на неодноразові спроби легалізації, які в кінцевому підсумку є невдалими через опір структури МВС, Україна залишається єдиною країною на території Європи, де питання цивільної зброї не врегульовано. Дослідивши досвід іноземних держав, зроблено висновок про здебільшого позитивний вплив легалізації зброї не лише на криміногенну ситуацію, а й на суспільство у цілому, оскільки люди стануть більш обережними, ввічливими та відповідальними, коли знатимуть, що можуть отримати достойний опір із боку інших. Водночас поліпшиться й оборонна здатність держави у цілому, оскільки в разі потреби кожен, хто має зброю, зможе негайно стати на захист України. Державний апарат також буде більш відповідально підходити до своїх обов'язків, якщо знатиме, що народ може скинути його в будь-який момент жорсткими методами. Але чи так воно буде насправді, може показати лише практика.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корецький Д.А. Время невиноватых. Самооборона ... с оружием. Москва : А.С.Т., 2007.
2. Сивачук О.В. В Україні кількість необлікованої зброї збільшилася до майже 5 млн. одиниць. *Українські національні новини*. 2017. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1639409-killist-nelegalnoyi-zbroyi-v-ukrayini-zbilshilasya-do-5-mlnodinit-ekspert>.
3. Фріс П.Л. Право громадян на зброю – «PRO ET CONTRA». *Наше право*. 2015. С. 84.
4. Цивільна зброя в Україні: міфи та реальність. Українська дійсність і міжнародний досвід легалізації та контролю / Г.Ф. Гергега та ін. Київ : АДЕФ-Україна, 2015. 152 с.
5. Колосюк А.М. Легалізація зброї як каталізатор розвитку соціальної відповідальності суспільства. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 11(149). С. 113–118.
6. Люди и оружие. URL: www.aferizm.ru.